

Nada Padejski*Odsek za psihologiju,
Filozofski fakultet,
Novi Sad

Uticaj dimenzija ličnosti i stilova prevladavanja stresa na psihološko blagostanje

Osnovni cilj ovog istraživanja usmeren je na ispitivanje relacija između dimenzija ličnosti, stilova prevladavanja stresa i psihološkog blagostanja. U istraživanju je učestvovalo 207 ispitanika (170 ispitanika ženskog i 37 ispitanika muškog pola), starosti od 19 do 32 godine. Primenjeni su upitnici Brief Coping Orientation to Problems Experienced, Big Five Inventory i Scales of Psychological Well-Being. Analiza glavnih komponenti u prostoru merenja upitnika COPE-b pokazala je postojanje tri Promax glavne komponente: Aktivan pristup problemu, Traženje socijalne podrške i Distrakcija. Hijerarhijskom regresionom analizom ispitana je struktura predikcije psihološkog blagostanja na osnovu dimenzija ličnosti i dimenzija prevladavanja stresa. Rezultati ukazuju na najznačajniji doprinos dimenzija ličnosti, kao i dimenzije Aktivan pristup problemu u predikciji psihološkog blagostanja. Nalazi istraživanja pokreću dodatna pitanja o smeru uticaja prevladavajućih odgovora koje osoba koristi na različite komponente blagostanja, te je sa istraživačkog i aspekta praktične primene u smislu prevencije neadaptivnih ishoda delovanja stresa, potrebno dalje ispitivati bazičnu dinamiku njihove povezanosti.

Cljučne reči: Prevladavanje stresa, Pet velikih, psihološko blagostanje

Uvod

Stilovi prevladavanja predstavljaju opšte dispozicije za određeni način ponašanja u različitim okolnostima koje su prethodno procenjene kao stresne, a koje u osnovi imaju slične karakteristike. Ostvaruju svoj uticaj na različite faze i aspekte stres procesa, kao i na kratkoročne i dugoročne efekte stresa (Moos & Holahan, 2003). U okviru dvodimenzionalnih i trodimenzionalnih mode-

* e-mail adresa autora
nada.padejski@gmail.com

la prevladavanja bazične dimenzije prevladavanja se konceptualizuju prema različitim kriterijumima. Krohne (1993) prema fokusu pažnje kao kriterijumu razlikuje dve bazične dimenzije prevladavanja koje predstavljaju ortogonalne dimenzije orijentacije pažnje - Usmeravanje pažnje i Kognitivno izbegavanje. Distinkcija između prevladavanja usmerenog na problem i prevladavanja usmerenog na emocije (Lazarus & Folkman, 1984) je široko prihvaćena, ali je mnogi autori smatraju suviše jednostavnom (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989). U kontekstu istraživanja prevladavanja nameće se pitanje adekvatne konceptualizacije konstrukta traženja ili mobilizacije socijalne podrške i njegov status u sistemu konstrukata koji su povezani sa prevladavanjem. Naime, Carver i saradnici (1989) su utvrdili egzistenciju dva faktora socijalne podrške: traženje socijalne podrške iz instrumentalnih i emocionalnih razloga, dok se u određenom broju istraživanja socijalne strategije nisu izdvajale kao posebna dimenzija prevladavanja. Može se pretpostaviti da je socijalna podrška sama po sebi multidimenzionalni konstrukt, te da socijalni resursi mogu biti korišćenu u okviru mnogih stilova prevladavanja (Parker, & Endler, 1992). Veliki broj empirijskih dokaza potvrđuje važnost osobina ličnosti u stres procesu, pri čemu je veliki broj tih radova nastao u kontekstu ispitivanja relacija između stilova prevladavanja i dimenzija ličnosti petofaktorskog modela (Lee-Bagglely, Preece, & DeLongis, 2005). Posebno se ističe uticaj ličnosti na verovatnoću doživljavanja stresne situacije, na procenu događaja kao stresnog i na proces prevladavanja, tj. na verovatnoću upotrebe određene strategije prevladavanja (DeLongis, & Holtzman, 2005; Lee-Bagglely et al., 2005; Vollrath, 2001).

Teorijski zasnovane dimenzije psihološkog blagostanja su: Samoprihvatanje, Pozitivni odnosi sa drugima, Autonomija, Ovladavanje okruženjem, Svrha života i Lični rast (Ryff, 1989). U istraživanju koje je imalo za cilj uspostavljanje jasnijih teorijskih i empirijskih granica između afekta, blagostanja i dimenzija ličnosti (Schmutte & Ryff, 1997) utvrđena je povezanost između dimenzija ličnosti petofaktorskog modela i dimenzija psihološkog blagostanja. Povezanost između blagostanja, stresa i ličnosti je veoma kompleksna (Ruini et al., 2003). Osobine ličnosti su se pokazale kao primarne determinante blagostanja. Caspi i Moffitt (1993) su pokazali da ličnost diktira dominantan odgovor u situacijama sa visokim stepenom novina, neizvesnosti i dvosmislenosti – uslovima koji označavaju kontekstualnu pretnju. Pored toga, čak i u manje stresnim kontekstima, utvrđeno je da su stabilne individualne razlike relativno bolji prediktori adaptivnih ishoda, od pojedinačnih modaliteta prevladavanja.

Osnovni problem istraživanja može se izraziti pitanjem „Postoji li povezanost između dimenzija ličnosti, stilova prevladavanja stresa i dimenzija psihološkog blagostanja“. Takođe, potrebno je utvrditi kakva je faktorska struktura prostora

merjenja upitnika za procenu strategija prevladavanja stresa. Pretpostavlja se da je na osnovu bazičnih dimenzija ličnosti i stilova prevladavanja stresa, koji predstavljaju opšte dispozicije za prevladavajuća ponašanja moguće predvideti dimenzije psihološkog blagostanja. Može se očekivati da različite dimenzije ličnosti, u zavisnosti od svog sadržaja i osobina ličnosti koje ih definišu, kao i stilovi prevladavanja stresa koji okupljaju različite strategije koje osoba primenjuje u situacijama koje su procenjene kao stresne doprinose različitim aspektima psihološkog blagostanja.

Metod

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 207 ispitanika, starosti od 19 do 32 godine (prosečna starost iznosila je 21.42 godina). Uzorak su činili studenti psihologije i pedagogije Univerziteta u Novom Sadu. Ispitanika ženskog pola bilo je 170 (82.1%), a muškog pola 37 (17.9%).

Instrumenti

Upitnik *Big Five Inventory* (BFI; John, Donahue, & Kentle, 1991, prema John, & Srivastava, 1999) sastoji se od 44 ajtema i predstavlja pokušaj operacionalizacije modela Pet velikih dimenzija ličnosti. Na stavke se odgovara na petostepenoj skali Likertovog tipa. U daljoj analizi korišćeni su faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama supskala upitnika BFI. Cronbach-koeficijent pouzdanosti (tip interne konzistencije) dobijen na uzorku iz ovog istraživanja iznosi $\alpha=0,88$, dok Kajzer-Majer-Olkinov normalizovani koeficijent reprezentativnosti (MSA) iznosi 0,79.

Upitnik *Brief Coping Orientation to Problems Experienced* (COPE - b; Carver, 1997) predstavlja skraćenu verziju upitnika COPE (Carver et al., 1989) i smatra se dispozicionom merom prevladavanja stresa. Sastoji se od 28 ajtema na koje se odgovara na četvorostepenoj skali Likertovog tipa. Odgovori ispitanika na stavkama upitnika COPE-b podvrgnuti su analizi glavnih komponenti. U daljoj analizi su korišćeni faktorski skorovi na Promax glavnim komponentama ekstrahovanim u prostoru merjenja upitnika COPE-b. Pouzdanost upitnika u celini, izražena Cronbachovim koeficijentom iznosi $\alpha=0,70$, dok MSA iznosi 0,65. Pouzdanost supskale Aktivan pristup problemu iznosi $\alpha=0,41$, za supskalu Traženje socijalne podrške iznosi $\alpha=0,75$, a za supskalu Distrakcija iznosi $\alpha=0,63$. MSA za supskalu Aktivan pristup problemu iznosi 0,66, za supskalu Traženje socijalne podrške iznosi 0,71, a za supskalu Distrakcija 0,58.

Upitnik *Scales of Psychological Well-Being* (PWB; Ryff, 1989) sastoji se od 6 supskala kojim se meri šest dimenzija psihološkog blagostanja (Autonomija, Ovladavanje okruženjem, Lični rast, Pozitivni odnosi sa drugima, Svrha života, Samoprihvatanje). Svaka supskala sadrži 14 ajtema na koje se odgovara na šestostepenoj skali Likertovog tipa. Odgovori ispitanika na stavkama upitnika SPWB sažeti su na prve glavne komponente supskala; faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama korišćeni su u daljoj analizi. Relijabilnost upitnika na uzorku iz ovog istraživanja iznosi $\alpha=0,94$, dok je KMO normalizovani koeficijent reprezentativnosti 0,84.

Rezultati

Doprinos dimenzija prevladavanja stresa i dimenzija ličnosti predikciji psihološkog blagostanja

Sa ciljem ispitivanja prirode relacija između dimenzija prevladavanja stresa, dimenzija ličnosti i dimenzija psihološkog blagostanja, primenjena je serija hijerarhijskih regresionih analiza. Prethodno je latentna struktura skupa indikatora prevladavanja stresa, obuhvaćena upitnikom COPE-b, ispitana analizom glavnih komponenti. Na osnovu PB kriterijuma u analizi su zadržane 3 glavne komponente koje zajedno objašnjavaju 33.24% varijanse sistema varijabli, koje su potom postavljene u Promax poziciju i imenovane kao: Aktivan pristup problemu, Traženje socijalne podrške i Distrakcija. Kriterijske varijable predstavljali su faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama supskala upitnika PWB. Prediktori su u regresione jednačine uključivani posebnim redom koji je određen od strane istraživača. U analizu su kao prediktori prvo uneti faktorski skorovi na Promax glavnim komponentama supskala upitnika COPE-b, a potom su uključeni faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama supskala upitnika BFI.

U odnosu na dimenziju Autonomija, kao kriterijum, uključivanje seta supskala prevladavanja stresa u prvom koraku objašnjava 17.7% varijanse [$F(3, 203) = 14.59, p < .001$]. U drugom koraku analize, dodavanje supskala dimenzija ličnosti kao seta rezultiralo je u statistički značajnom povećanju u objašnjenju varijansi za 6.1% [$F(5, 198) = 3.18, p < .01$]. Dakle, 23.8% varijanse kriterijske varijable Autonomija objašnjeno je dimenzijama prevladavanja stresa i dimenzijama ličnosti [$F(8, 198) = 7.76, p < .001$]. Supskale prevladavanja stresa Aktivan pristup problemu ($\beta = -.32, t = -5.01, p < .001$) i Traženje socijalne podrške ($\beta = .26, t = 3.98, p < .001$) ostvaruju značajan jedinstveni doprinos predikciji dimenzije Autonomija. Zapaže se (Tabela 1) da supskale Otvorenost ka isku-

stvu ($\beta = -.17$, $t = -2.42$, $p < .05$) i Ekstraverzija ($\beta = -.15$, $t = -2.03$, $p < .05$) imaju značajan jedinstveni doprinos predikciji Autonomije. Kada su u analizu uvedene dimenzije ličnosti, parcijalni doprinos dimenzija prevladavanja predikciji se smanjuje, pri čemu se dimenzija Traženje podrške pokazala kao bolji prediktor ($\beta = .25$, $t = 3.56$, $p < .001$) od dimenzije Aktivan pristup problemu ($\beta = -.22$, $t = -2.87$, $p < .01$).

U prvom modelu, kada je reč o predikciji dimenzije psihološkog blagostanja Ovladavanje okruženjem, set supskala prevladavanja stresa objašnjava 31.4% varijanse kriterijuma [$F(3, 203) = 31.03$, $p < .001$]. U drugom modelu, uključivanje u analizu supskala dimenzija ličnosti dovodi do statistički značajnog povećanja u objašnjenju varijansi kriterijske varijable za 22.7% [$F(5, 198) = 19.57$, $p < .001$]. Dakle, nakon uključivanja u analizu svih prediktora, objašnjeno je 54.1% varijanse zavisne varijable [$F(8, 198) = 29.19$, $p < .001$]. Inspekcijom Tabele 1, zapaža se da dimenzije prevladavanja stresa Aktivan pristup problemu ($\beta = .47$, $t = 7.94$, $p < .001$) i Distrakcija ($\beta = -.26$, $t = -4.43$, $p < .001$) imaju značajan jedinstveni doprinos predikciji. Među prediktorima uključenim u analizu u drugom koraku, dimenzija Savesnost, Neuroticizam i Otvorenost ka iskustvu imaju značajan jedinstveni doprinos predikciji kriterijuma. Više skorove na dimenziji Ovladavanje okruženjem predviđaju viši skorovi na dimenziji Savesnost ($\beta = .39$, $t = 6.68$, $p < .001$), viši skorovi na Emocionalnoj stabilnosti ($\beta = .27$, $t = 4.71$, $p < .001$) i niži skorovi na dimenziji Otvorenost ka iskustvu ($\beta = -.12$, $t = -2.13$, $p < .05$). Nakon uvođenja osobina ličnosti, parcijalni doprinos dimenzija prevladavanja se smanjuje i jedino dimenzija Aktivan pristup problemu doprinosi predikciji dimenzije Ovladavanje okruženjem ($\beta = .19$, $t = 3.13$, $p < .01$).

Set supskala prevladavanja stresa [$F(3, 203) = 29.41$, $p < .001$] objašnjava 30.3% varijanse kriterijuma Lični rast, dok uključivanje seta supskala dimenzija ličnosti doprinosi predikciji u vidu povećanja objašnjene varijanse zavisne varijable u iznosu od 8.8% [$F(5, 198) = 5.70$, $p < .001$]. Prema tome, 39.1% varijanse zavisne varijable [$F(8, 198) = 15.87$, $p < .001$] objašnjeno je ukupnim setom prediktora. Može se videti (Tabela 1) da je dimenzija prevladavanja Aktivan pristup problemu značajan prediktor dimenzije Lični rast ($\beta = .55$, $t = 9.28$, $p < .001$). U okviru seta prediktora koji su uključeni u analizu u drugom koraku, statistički značajnu predikciju zavisne varijable ostvaruju dimenzije Otvorenost ka iskustvu ($\beta = .24$, $t = 3.85$, $p < .001$) i Prijatnost ($\beta = .16$, $t = 2.38$, $p < .05$). Kada su u regresionu jednačinu uvedene varijable osobine ličnosti kao prediktori, parcijalni doprinos prediktora Aktivan pristup problemu kriterijumu se smanjio ($\beta = .42$, $t = 6.14$, $p < .001$).

U prvom modelu, set supskala prevladavanja stresa objašnjava 24.1% varijanse

kriterijuma Pozitivni odnosi sa drugima [$F(3, 203) = 21.49, p < .001$]. U drugom modelu, uključivanje u analizu supskala dimenzija ličnosti dovodi do statistički značajne promene u smislu povećanja objašnjene varijanse kriterijuma za 16.9% [$F(5, 198) = 11.34, p < .001$]. Dakle, prediktori dimenzije prevladavanja stresa i dimenzije ličnosti ukupno objašnjavaju 41% varijanse kriterijuma [$F(8, 198) = 17.20, p < .001$]. Zapaža se (Tabela 1) da dimenzije prevladavanja stresa Aktivan pristup problemu ($\beta = .38, t = 6.15, p < .001$) i Traženje socijalne podrške ($\beta = .27, t = 4.29, p < .001$) imaju značajan jedinstveni doprinos predikciji. U okviru seta prediktora koji su uključeni u drugom koraku regresione analize, dimenzije Prijatnost ($\beta = .34, t = 5.03, p < .001$), Ekstraverzija ($\beta = .19, t = 2.98, p < .01$) i Emocionalna stabilnost ($\beta = .14, t = 2.13, p < .05$) ostvaruju značajan jedinstveni doprinos predikciji kriterijuma. Kada je u analizu uključen uticaj dimenzija ličnosti, parcijalni doprinos dimenzija prevladavanja se smanjio i dimenzija Traženje socijalne podrške ostvaruje veći samostalni doprinos predikciji ($\beta = .23, t = 3.67, p < .001$) od dimenzije Aktivan pristup problemu ($\beta = .21, t = 3.13, p < .01$).

Kada se kao zavisna varijabla posmatra dimenzija psihološkog blagostanja Svrha života, u prvom koraku uključivanje seta supskala prevladavanja stresa objašnjava 32.3% varijanse kriterijuma [$F(3, 203) = 32.22, p < .001$], dok uključivanje supskala dimenzija ličnosti kao seta rezultira u statistički značajnom povećanju u objašnjenju varijansi za 11% [$F(5, 198) = 7.64, p < .001$]. Zaključuje se da je 43.3% varijanse kriterijske varijable Svrha života objašnjeno dimenzijama prevladavanja stresa i dimenzijama ličnosti [$F(8, 198) = 18.83, p < .001$]. Kao što se može videti u Tabeli 1, supskale prevladavanja stresa Aktivan pristup problemu ($\beta = .49, t = 8.39, p < .001$), Distrakcija ($\beta = -.20, t = -3.37, p < .01$) i Traženje socijalne podrške ($\beta = .15, t = 2.49, p < .05$) ostvaruju značajan jedinstveni doprinos predikciji dimenzije Svrha života. U drugom modelu, u analizu su uključene dimenzije ličnosti i supskala Savesnost ($\beta = .27, t = 4.10, p < .001$) i Emocionalna stabilnost ($\beta = .17, t = 2.65, p < .01$) imaju značajan jedinstveni doprinos predikciji zavisne varijable. Kada su u drugom koraku uvedene dimenzije ličnosti, parcijalni doprinos dimenzija prevladavanja predikciji se menja, pri čemu dimenzija Aktivan pristup problemu ($\beta = .28, t = 4.32, p < .001$), kao i dimenzija Traženje socijalne podrške ($\beta = .17, t = 2.75, p < .01$) ostvaruje manji parcijalni doprinos, dok dimenzija Distrakcija ne dostiže nivo statističke značajnosti u predikciji kriterijuma Svrha života.

U okviru prvog modela, gde je kriterijska varijabla dimenzija psihološkog blagostanja Samoprihvatanje, set varijabli prediktora koji čine supskale prevladavanja stresa objašnjava 24.7% varijanse kriterijuma [$F(3, 203) = 22.16, p < .001$]. U drugom modelu, uključivanje u analizu supskala dimenzija ličnosti dovodi

do statistički značajne promene i povećanja objašnjene varijanse kriterijuma za 12.3% [$F(5, 198) = 7.72, p < .001$]. Nakon uključanja u analizu dva seta prediktorskih varijabli, objašnjeno je 37% varijanse kriterijuma [$F(8, 198) = 14.51, p < .001$]. Na osnovu Tabele 1 može se videti da dimenzije prevladavanja stresa Aktivan pristup problemu ($\beta = .45, t = 7.23, p < .001$) i Distrakcija ($\beta = -.18, t = -2.83, p < .01$) imaju značajan jedinstveni doprinos predikciji zavisne varijable. Od prediktora uključenih u analizu u drugom koraku, samo dimenzija Emocionalna stabilnost ($\beta = .32, t = 3.97, p < .001$) ima značajan jedinstveni doprinos predikciji kriterijuma. Nakon uvođenja osobina ličnosti, parcijalni doprinos dimenzija prevladavanja se smanjuje i jedino dimenzija Aktivan pristup problemu doprinosi predikciji dimenzije Samoprihvatanje ($\beta = .28, t = 3.97, p < .001$).

Tabela 1. Hijerarhijska regresiona analiza – Testiranje modela u celini, β koeficijenti i njihova značajnost u predikciji dimenzija psihološkog blagostanja

Model	Set prediktora	Kriterijumi																									
		Autonomija (-)				Oviđavanje okruženjem				Lični rast				Pozitivni odnosi sa drugima				Svrha života				Samoprihvatanje					
		R	Beta	p	P	R	Beta	p	P	R	Beta	p	P	R	Beta	p	P	R	Beta	p	P	R	Beta	p	P		
1	prevladavanja	.421	.000																								
	COPE_A		-.322	.000	.561	.000	.466	.000	.550	.000	.549	.000	.491	.000	.380	.000	.568	.000	.489	.000	.497	.000	.445	.000			
	COPE_T		.256	.000		.049	.407		.036	.550		.036	.550		.266	.000		.146	.014		.146	.014		-.031	.615		
	COPE_D		.083	.200		-.262	.000		.022	.718		.022	.718		-.109	.081		-.198	.001		-.198	.001		-.175	.005		
	Dimenzije																										
2	prevladavanja																										
	COPE_A		-.218	.005		.185	.002		.417	.000		.417	.000		.209	.002		.283	.000		.283	.000		.275	.000		
	COPE_T		.248	.000		.092	.088		.017	.787		.017	.787		.226	.000		.165	.006		.165	.006		.030	.634		
	COPE_D		.088	.195		-.100	.057		-.009	.887		-.009	.887		-.068	.256		-.093	.115		-.093	.115		-.104	.092		
	Dimenzije		.489	.009		.736	.000		.625	.000		.625	.000		.657	.000		.608	.000		.608	.000					
ličnosti	BFI_N(-)		-.006	.937		.274	.000		.014	.838		.014	.838		.141	.034		.171	.009		.171	.009		.322	.000		
	BFI_E		-.148	.044		-.111	.051		.030	.651		.030	.651		.192	.003		.077	.225		.077	.225		.100	.134		
	BFI_O		-.169	.016		-.116	.034		.241	.000		.241	.000		-.113	.067		-.056	.351		-.056	.351		-.048	.454		
	BFI_A		-.063	.411		-.054	.358		.162	.018		.162	.018		.337	.000		.068	.305		.068	.305		.084	.227		
	BFI_C		.068	.370		.393	.000		-.060	.373		-.060	.373		-.061	.362		.289	.000		.289	.000		.025	.721		

Legenda

COPE_A = Aktivan pristup problemu; COPE_T = Traženje socijalne podrške; COPE_D = Distrakcija; BFI_N = Neuroticizam; BFI_E = Ekstraverzija; BFI_O = Otvorenost ka iskustvu; BFI_A = Prijatnost; BFI_C = Savesnost.

Diskusija

Ispitivanje bazičnih dimenzija prevladavanja stresa na osnovu različitih strategija prevladavanja koje osobe koriste u susretu sa stresorima u svakodnevnom životu, u ovom istraživanju rezultiralo je utvrđivanjem trodimenzionalne strukture ovog konstrukta. Utvrđena je egzistencija tri stila prevladavanja koji okupljaju različite prevladavajuće odgovore: Aktivan pristup problemu, Traženje socijalne podrške i Distrakcija. Osobe sa visokim skorom na dimenziji Aktivan pristup problemu u suočavanju sa stresom primarno su orijentisane ka planiranju i preduzimanju aktivnosti u cilju njegovog rešavanja, uz reinterpretaciju celokupne situacije u pozitivnom smeru. Dimenzija Traženje socijalne podrške opisuje tendenciju osobe ka mobilizaciji socijalnih resursa iz emocionalnih i instrumentalnih razloga u cilju rešavanja problema, ali i sklonost ka ventiliranju emocija i poricanju postojanja novonastalog disbalansa u njenom funkcionisanju. Distrakcija kao dimenzija prevladavanja stresa ukazuje na upotrebu prevladavajućih odgovora u vidu okretanja religiji, humoru ili samookrivljanju i izbegavanja bihevioralnog i kognitivnog angažovanja u cilju rešavanja problema. Dobijena trodimenzionalna struktura prevladavanja stresa u ovom istraživanju u skladu je sa drugim istraživanjima faktorske strukture upitnika COPE (Carver et al., 1989; Deisinger, Cassisi, & Whitaker, 1996, prema Moos & Holahan, 2003), kao i sa drugim trodimenzionalnim modelima (Amirkhan, 1990; Endler & Parker, 1994). Utvrđena trodimenzionalna struktura govori u prilog razmatranjima da se prevladavajuća ponašanja ne mogu svrstati samo u dve kategorije i da je distinkciju između prevladavanja usmerenog na problem i prevladavanja usmerenog na emocije (Lazarus & Folkman, 1984) opravdano dodatno ispitivati. Iako je i ovo istraživanje pokazalo da strategije prevladavanja imaju tendenciju okupljanja u okviru različitih stilova prevladavanja u odnosu na uzorak istraživanja, što je u skladu sa mišljenjem autora instrumenta (Carver, 2007), na nivou dobijenih dimenzija uočava se uklapanje u jedno od najrasprostanjenijih gledišta o dimenzijama prevladavanja. Naime, dimenzije Aktivan pristup i Traženje socijalne podrške, koje ukazuju na orijentaciju pažnje osobe ka rešavanju problema, odnosno dimenzija Distrakcija, koja ukazuje na usmeravanje pažnje osobe od problema u procesu prevladavanja, daju potvrdu razlikovanju stilova prevladavanja prema fokusu pažnje (Ebata & Moos, 1991; Krohne, 1993; Roth & Cohen, 1986). U ovom istraživanju se pokazalo da se strategije prevladavanja koje se odnose na angažovanje socijalnih resursa dominantno okupljaju oko jedne dimenzije, te time nije potvrđena pretpostavka o multidimenzionalnosti samog konstrukta socijalne podrške u smislu da socijalni resursi mogu biti korišćeni u okviru mnogih stilova prevladavanja (Parker & Endler, 1992).

Dimenzija prevladavanja stresa Aktivan pristup problemu ostvaruje uticaj na sve dimenzije psihološkog blagostanja. Ovaj nalaz je u skladu sa rezultatima koji govore o tome da je korišćenje efikasnijih strategija prevladavanja, aktivno, pristupajuće prevladavajuće ponašanje generalno povezano sa višim nivoom blagostanja, dok je primena strategija izbegavanja suočavanja sa problemima i ne usmeravanje osobe ka rešavanju problema povezano sa negativnijim ishodi-ma stresnih situacija (Deisinger et al., 1996, prema Moos & Holahan, 2003; Folkman, 2001; McCrae & Costa, 1986). Dimenzija prevladavanja stresa Distrakcija nije pokazala značajan doprinos predikciji ni jedne dimenzije psihološkog blagostanja, što je suprotno očekivanjima, te se može postaviti pretpostavka o neadekvatnoj konceptualizaciji ove dimenzije, odnosno njenih indikatora.

Dimenzije ličnosti su, pre nego stilovi prevladavanja stresa, pokazale uticaj u predikciji psihološkog blagostanja. Utvrđeno je da se osobe koje su konvencionalne, nemaju tendenciju da rizikuju i nisu otvorene ka novim iskustvima, introvertne, u stresnim situacijama oslanjaju na izvore socijalne podrške, pre nego što se usmeravaju na aktivno rešavanje problema, što dovodi do situacija zavisnosti osobe od drugih, teškoći pri odupiranju socijalnim pritiscima i ne oslanjanju na unutrašnje kriterijume pri samoopažanju. Osobe koje imaju doživljaj kontrole i kompetentnosti u odnosu na okruženje dominantno odlikuje pouzdanost, visok stepen organizovanosti i samokontrole, i emocionalna stabilnost kao manifestacije bazičnih dimenzija ličnosti, imaju tendenciju da se u stresnim situacijama usmeravaju ka planiranju načina i strategija prevladavanja problema. Na doživljaj kontinuiranog razvoja i realizovanosti sopstvenih potencijala osobe u najvećoj meri utiče sklonost osobe da aktivno pristupi rešavanju problema i da ga reinterpretira u pozitivnom smeru, kao i otvorenost za pronalaženje novih mogućnosti prevladavanja. U skladu sa očekivanjima, dimenzija psihološkog blagostanja Pozitivni odnosi sa drugima koja se odnosi na sposobnost osobe za intenzivnu empatiju, privrženost i intimnost u interpersonalnim odnosima dominantno je determinisana kooperativnošću i visokim interpersonalnim poverenjem kao bazičnim osobinama ličnosti, kao i mobilizacijom socijalnih resursa u cilju prevladavanja stresa. Takođe, kao što je i očekivano, u skladu sa sadržajima dimenzija ličnosti i prevladavanja stresa koje imaju značajan doprinos u predikciji dimenzije psihološkog blagostanja Svrha života, osobe koje su odgovorne, usmerene na disciplinovano izvršavanje zadataka, emocionalno stabilne, koje u stresnim situacijama planiraju i organizuju aktivnosti u cilju prevladavanja, imaju doživljaj usmerenosti, postojanja smisla u prošlosti i sadašnjosti, kao i sposobnost da jasno formulišu ciljeve. Emocionalna stabilnost kao bazična dimenzija ličnosti i aktivan odnos osobe prema stresnom iskustvu dominantno determinišu pozitivan stav osobe prema sebi i

prepoznavanje i prihvatanje višestrukih aspekata sopstvene ličnosti.

Globalno posmatrano, rezultati ovog istraživanja koje je primarno orijentisano ka utvrđivanju uticaja dimenzija ličnosti na individualne razlike u prevladavanju stresa i utvrđivanje uticaja ovih dveju grupa faktora na pozitivno psihološko funkcionisanje osoba, pre svega govore o presudnoj ulozi strukture ličnosti u blagostanju individue, u odnosu na ulogu stilova prevladavanja, što je u skladu sa nalazima niza istraživanja (Affleck & Tennen, 1996; Caspi & Moffitt, 1993; Grant & Langan-Fox, 2007; Pearlin et al., 1981 prema McCrae & Costa, 1986).

Ograničenja ovog istraživanja odnose se na pitanje adekvatnosti uzorka na kojem je vršeno ispitivanje, i time na generalizabilnost dobijenih rezultata. Pretpostavka je da je raspon, učestalost i intenzitet stresogenih situacija čije se prevladavanje ispituje na uzorku studenata značajno sužen u odnosu na iskustva osoba šireg spektra uzrasta i doživljenih životnih situacija. Pored toga, adekvatnije je primeniti mere za procenu ličnosti pre odvijanja stresnog događaja, odmah potom ispitivati primenjene strategije prevladavanja i njihov uticaj na blagostanje. U cilju rasvetljavanja ovih sumnji i pokušaja otklanjanja ograničenja, potrebna su dalja ispitivanja povezanosti između blagostanja, prevladavanja stresa i osobina ličnosti, u smislu sprovođenja eksperimentalnih i longitudinalnih istraživanja na uzorku osoba širokog raspona uzrasta i iskustva, kako bi se razvila dobro empirijski utemeljena objašnjenja o procesima koji stoje u osnovi ove povezanosti. Rezultati ovog istraživanja mogu naći svoju primenu u okvirima pozitivne psihologije u smeru daljeg ispitivanja konstrukta psihološkog blagostanja, njegovih relacija sa relevantnim i povezanim konceptima i utvrđivanja implikacija za psihološku praksu.

Zaključak

Utvrđena trodimenzionalna struktura bazičnih dimenzija prevladavanja stresa sa jedne strane predstavlja novu empirijsku potvrdu trodimenzionalnih modela, a sa druge strane naglašava kompleksnost prevladavajućih ponašanja i njihovoj hijerarhijsku organizaciju. Utvrđen je uticaj stilova prevladavanja stresa i dimenzija ličnosti na psihološko blagostanje osobe, pri čemu dimenzije ličnosti predstavljaju najznačajnije determinante blagostanja. Ovaj nalaz se može razmatrati sa aspekta analize statusa psihološkog blagostanja kao varijable ličnosti. S obzirom na dosledni značajan uticaj stilova prevladavanja stresa na blagostanje osobe, psihološko blagostanje se može posmatrati kao samostalan konstrukt, koji se u najvećoj meri oslanja na bazične dimenzije ličnosti, ali i na opšte dispozicije za određeni način ponašanja u različitim okolnostima koje su prethodno procenjene kao stresne. Nalazi istraživanja na ovu temu mogu naći

svoju primenu u izradi preventivnih programa u cilju efikasnijeg prevladavanja stresa i postizanja viših nivoa psihološkog blagostanja.

Literatura

Affleck, G., & Tennen, H. (1996). Construing benefits from adversity: Adaptational significance and dispositional underpinnings. *Journal of Personality, 64*, 899-922.

Amirkhan, J. H. (1990). A factor analytically derived measure of coping: The Coping Strategy Indicator. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 1066-1074.

Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine, 4*, 92-100.

Carver, C. S. (2007). *Brief COPE*. Retrieved December 17, 2008. from: <http://www.psy.miami.edu/faculty/ccarver/sclBrCOPE.html>

Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*, 267-283.

Caspi, A., & Moffitt, T. E. (1993). When do individual differences matter? A paradoxical theory of personality coherence. *Psychological Inquiry, 4*, 247-271.

DeLongis, A., & Holtzman, S. (2005). Coping in context: The role of stress, social support, and personality in coping. *Journal of Personality, 73*, 1-20.

Ebata, A. T., & Moos, R. H. (1991). Coping and adjustment in distressed and healthy adolescents. *Journal of Applied Developmental Psychology, 12*, 33-54.

Endler, N. S., & Parker, J. D. A. (1994). Assessment of multidimensional coping task, emotion, and avoidance strategies. *Psychological Assessment, 6*, 50-60.

Folkman, S. (2001). Coping and health. In: J. S. Halonen & S. F. Davis (Eds.). *The many faces of psychological research in the 21st century* (chap. 1). Retrieved December 15, 2008 from: <http://teachpsych.org/resources/e-books/faces/text/Ch01.htm>

Grant, S., & Langan-Fox, J. (2007). Personality and the occupational stressor-strain relationship: The role of the Big Five. *Journal of Occupational Health Psychology, 12*, 20-33.

John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, me-

asurement, and theoretical perspectives. In: L. A. Pervin & O. P. John (Eds.). *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 102-138). New York: The Guilford Press.

Krohne, H. W. (1993). Vigilance and cognitive avoidance as concepts in coping research. In: H. W. Krohne (Ed.). *Attention and avoidance: Strategies in coping with aversiveness* (pp. 19-50). Seattle (WA): Hogrefe & Huber.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.

Lee-Baggley, D. Preece, M., & DeLongis, A. (2005). Coping with interpersonal stress: Role of Big Five traits. *Journal of Personality*, 73, 1141-1180.

McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1986). Personality, coping, and coping effectiveness in an adult sample. *Journal of Personality*, 54, 385-405.

Moos, R. H., & Holahan, C. J. (2003). Dispositional and contextual perspectives on coping: Toward an integrative framework. *Journal of Clinical Psychology*, 59, 1387-1403.

Parker, J. D. A., & Endler, N. S. (1992). Coping with coping assessment: A critical review. *European Journal of Psychology*, 6, 321-344.

Roth, S., & Cohen, L. J. (1986). Approach, avoidance, and coping with stress. *American Psychologist*, 41, 813-819.

Ruini, C., Ottolini, F., Rafanelli, C., Tossani, E., Ryff, C. D., & Fava, G. A. (2003). The relationship of psychological well-being to distress and personality. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 72, 268-275.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081.

Schmutte, P. S., & Ryff, C. D. (1997). Personality and well-being: Reexamining methods and meanings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 549-559.

Vollrath, M. (2001). Personality and stress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 42, 335-347.

Nada Padejski

The impact of personality dimensions and coping styles on psychological well-being

The main aim of this research were to examine the relations between the personality dimensions, coping styles and psychological well-being. The sample included 207 participants (both genders, mean age 21,4). Subjects filled out a measure of coping orientation to problems experienced (Brief Coping Orientation to Problems Experienced), personality traits (Big Five Inventory) and psychological well-being (Scales of Psychological Well-Being). Applying a principal component analysis of the questionnaire COPE-b, with Promax rotation, three latent dimensions were extracted and interpreted as Active approach to the problem, Look at social support and Distraction. A series of hierarchical regression analyses were conducted to estimate the unique contributions of coping styles and personality traits in the prediction of psychological well-being. The results indicate that personality dimensions and coping style Active approach to the problem has the most important contribution to the prediction of psychological well-being. Methodological and clinical implications of the results were discussed.

Key words: coping, Big Five, psychological well-being